

УДК 340.134 (477)

Є. Гетьман, кандидат юридичних наук,
начальник відділу координації правових досліджень апарату президії НАПрН
України

Предмет, об'єкт та суб'єкти кодифікації законодавства України

Для розуміння сутності такої категорії, як «кодифікація» необхідно визначитися з її предметом, об'єктом, а також із суб'єктами такої діяльності. Аналіз юридичних монографічних і навчальних джерел свідчить про недостатню вивченість цього питання, а також про існування досить різноманітних поглядів та позицій стосовно предмета, об'єкта та суб'єктів кодифікації.

Разом із тим необхідно наголосити на тому, що такі поняття, як предмет та об'єкт, у більшості випадків ототожнюються один з одним, що також є серйозним недоліком для їх розуміння у кодифікаційному процесі нашої держави.

Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови об'єкт визначається як явище, предмет, особа, на яких спрямовано певну діяльність, увагу і т. ін. Предмет — це те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого-, або чого-небудь¹. Ототожнення предмета з об'єктом також можна зустріти в Новітньому словнику іншомовних слів, в якому зазначається, що об'єктом є предмет, який складає частину зовнішнього, матеріального світу².

Розмежування предмета та об'єкта має важливе значення при проведенні робіт з кодифікації законодавства України, оскільки надає можливість органу, що проводить таку діяльність, визначитися, на що саме спрямовані його дії й що саме підлягає кодифікації.

Дослідження предмета кодифікації законодавства відбувалося в юридичній літературі минулого. У більшості випадків науковці під предметом кодифікації вбачали юридичні норми. Наприклад, С. С. Алексєєв предметом впорядкування при кодифікації називав

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – С. 635.

² Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М. : ООО «Изд-во АСТ» ; Мн. : Харвест, 2002. – С. 576.

юридичні норми¹. Н. О. Лопашенко предметом кодифікації кримінально-правових норм називає норми, що раніше були законодавчо закріплені в Основах законодавства, окремих законах та кодексах. Предметом кодифікації виступають також норми, створені під час здійснення кодифікації, необхідність уведення яких обумовлена вимогами суспільного життя². Д. А. Керімов у своїх роботах доходить висновку, що предметом кодифікації стають не лише юридичні норми, а й юридичні інститути, причому незалежно від того, в яких актах вони містилися раніше³.

На особливу увагу заслуговує думка О. Ф. Шебанова, який предметом кодифікації законодавства називав не правові норми, а певну групу нормативно-правових актів, яка повинна являти собою певну систему, наділену ознаками галузі законодавства. Автор також підкреслював, що предметом кодифікації може стати не вся галузь законодавства, а окрема її частина, яка охоплює один або декілька правових інститутів⁴. Подібну точку зору можна спостерігати і в сучасних дослідженнях. Наприклад, Т. М. Ямненко, досліджуючи проблему кодифікації фінансового законодавства України, наголошує на тому, що предметом кодифікаційної обробки стає система нормативно-правових актів, що наділена властивостями фінансового законодавства⁵. Зовсім інший підхід до розуміння предмета кодифікації можна спостерігати у працях С. М. Братуся та І. С. Самощенко, які під предметом розуміли радянське законодавство⁶.

Досліджуючи проблему кодифікації кримінального законодавства України, В. К. Грищук вперше починає розмежувати такі поняття, як «предмет» та «об'єкт» кодифікації. У своїх працях автор наголошує на тому, що об'єктом теорії кодифікації кримінального законодавства є

¹ Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / А. А. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК «Велби», «Проспект», 2008. – С. 254.

² Лопашенко Н. А. Принципы кодификации уголовно-правовых норм : монография / Н. А. Лопашенко. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1989. – С. 19.

³ Законодательная техника / под ред. Д. А. Керимова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1965. – С. 122.

⁴ Шебанов А. Ф. Система законодательства как научная основа кодификации / А. Ф. Шебанов // Сов. государство и право. – 1971. – № 12. – С. 34–35.

⁵ Ямненко Т. М. Кодифікація та інкорпорація фінансового законодавства / Т. М. Ямненко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – Вип. 17. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2002. – С. 288.

⁶ Братусь С. Н. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства / С. Н. Братусь, И. С. Самощенко. – М., 1962. – С. 24.

кодифікаційна діяльність як вид суспільно корисної діяльності, комплекс суспільних відносин, а її предметом виступає вдосконалення форми та змісту діючого кримінального законодавства¹. У зв'язку з цим автор робить висновок, що об'єктом кодифікаційної діяльності є діюче кримінальне законодавство, а також кримінально-правові норми, створені в процесі кодифікації.

У свою чергу, предметом кодифікаційної діяльності можуть бути: 1) форма кримінального законодавства; 2) зміст кримінального законодавства (на рівні галузі, інституту, окремих кримінально-правових норм)². Таким чином, В. К. Грищук, на відміну від усіх розглянутих вище підходів, під предметом розуміє не правові норми, а форму та зміст законодавства.

Аналіз юридичної літератури минулого дозволяє вести мову про те, що хоча в них проблемі кодифікації законодавства приділялася значна увага, проте питання, пов'язані з предметом та об'єктом кодифікаційної діяльності, або взагалі не розглядалися, або в поглядах науковців існували значні розбіжності щодо них. Крім того, у більшості випадків увага науковців була зосереджена на вивченні та дослідженні предмета кодифікації, і зовсім менше уваги приділялося її об'єкту, що певною мірою перешкоджало правильному розумінні такої діяльності.

Сучасні дослідники, у більшості випадків, також доходять висновку, що предметом кодифікаційної діяльності стають виключно правові норми. Так, Н. М. Пархоменко зазначає, що предметом кодифікаційної діяльності виступають приписи правових норм (зміст права), на відміну від інкорпорування, де предметом є нормативно-правові акти (форма права)³. Майже так само предмет кодифікації розглядається в юридичній енциклопедичній літературі, де наголошується на тому, що кодифікація має справу з правовими приписами та юридичними інститутами⁴. О. Ю. Рибаків при дослідженні теоретичних проблем кодифікації трудового права Росії предметом кодифікаційної обробки на-

¹ Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії, методології та теорії : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. К. Грищук. – К. : Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1992. – С. 24.

² Там само.

³ Пархоменко Н. М. Кодифікація законодавства: теоретико-історичні аспекти / Н. М. Пархоменко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2005. – № 3. – С. 8.

⁴ Юридична енциклопедія : в 6 т. – Т. 3 / [Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – С. 140.

зиває норми федерального законодавства, а також норми законодавства суб'єктів Російської Федерації¹.

Дещо ширше тлумачить предмет кодифікації О. І. Ющик, який відносить до останнього систему юридичних норм, до яких належать правовий інститут, галузь, система законодавства².

І. О. Федоров пропонує відносити до об'єкта кодифікації адміністративно-деліктного законодавства матеріальні та процесуальні норми, що регулюють адміністративну відповідальність ізсередини, та адміністративно-деліктне законодавство — як зовнішній їх прояв. Таким чином, на думку автора, предмет повинен конкретизувати об'єкт кодифікації й мати практичну спрямованість. Предметом кодифікації, зазначає І. О. Федоров, може виступати: 1) зміст адміністративно-деліктних норм, який слід класифікувати на рівні відповідних інститутів адміністративної відповідальності; 2) форма адміністративно-деліктного законодавства³.

Підбиваючи підсумок напрацюванню вчених-юристів, необхідно наголосити на тому, що предмет та об'єкт кодифікації слід розрізняти один від одного, спираючись на філософське тлумачення вказаних категорій. Так, під об'єктом у Філософському енциклопедичному словнику розуміється те, що протистоїть суб'єкту, на що спрямована його пізнавальна діяльність, у свою чергу, предмет визначається як те, що володіє будь-якою властивістю⁴. Виходячи із зазначених розумінь, об'єктом кодифікаційної обробки, тобто тим, на що спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта кодифікації, є норми права матеріального та процесуального характеру, тобто загальнообов'язкове правило поведінки, що надає учасникам суспільних відносин юридичні права та накладає на них юридичні обов'язки, а також, як зазначають В. К. Грищук та І. О. Федоров, галузь законодавства, що кодифікується.

Поділяючи погляди В. К. Грищука та І. О. Федорова, необхідно наголосити на тому, що предмет кодифікації повинен конкретизувати об'єкт, у зв'язку з чим предметом кодифікації стає, по-перше, зміст

¹ Рыбаков А. Ю. Теоретические проблемы кодификации в трудовом праве России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / А. Ю. Рыбаков. – М. : Моск. юрид. акад., 2008. – С. 20.

² Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / [Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова, М. О. Теплюк, Л. В. Гульченко, В. І. Риндюк] ; за заг. ред. О. І. Ющика. – К. : Парлам. вид-во, 2007. – С. 74-75.

³ Федоров І. О. Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України : монографія / І. О. Федоров. – Запоріжжя : ТОВ ВПО «Запоріжжя», 2006. – С. 70.

⁴ Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА, 1998. – С. 313, 360.

норм, тобто сукупність мовних символів, за допомогою яких передається воля законодавця, а, по-друге — форма конкретної галузі законодавства (кодекс, Основи законодавства та ін.).

Поряд із предметом та об'єктом кодифікації законодавства використовуються відповідні методи кодифікаційної обробки. Французький вчений Р. Кабр'як наголошує на тому, що кодифікація може здійснюватися двома методами, до яких він відносить кодифікацію-компіляцію, тобто просте зібрання діючих правових норм і приведення їх у відповідну форму, та кодифікацію-реформу, у результаті якої до зібраних правових норм вносяться істотні зміни¹. Зазначена позиція автора пояснюється насамперед тим, що в зарубіжній юридичній літературі не використовується таке поняття, як «інкорпорація», тобто об'єднання нормативно-правових актів без заміни змісту норм, що в них вміщені, у зв'язку з чим інкорпорація та кодифікація фактично ототожнюються одна з одною. З огляду на це, на нашу думку, не можна вести мову про такий метод кодифікації, як кодифікація-компіляція, оскільки він являє собою таку форму систематизації, як інкорпорація. Також необхідно наголосити на тому, що кодифікація, у нашому розумінні, вносить істотні зміни у правове регулювання суспільних відносин, тому вона виступає певною реформою відповідних суспільних відносин.

Наступним важливим питанням, пов'язаним із кодифікацією законодавства, є визначення кола суб'єктів такої діяльності. У загальнофілософській науці суб'єкт визначається як позначення психолого-теоретико-пізнавального «Я», що протистоїть чомусь іншому (предмету, об'єкту)².

Питання стосовно суб'єктів кодифікації законодавства у вітчизняних доктринальних положеннях є недостатньо вивченим. Також, якщо брати до уваги діюче законодавство, можна дійти висновку, що коло суб'єктів кодифікаційної обробки не визначено на законодавчому рівні. Така позиція негативно впливає на сам процес кодифікації, оскільки не окреслюється коло уповноважених на те органів державної влади, діяльність яких спрямована на впорядкування чинного законодавства.

Якщо звернутися до досвіду минулих років, то у більшості випадків для проведення кодифікації створювався єдиний уповноважений

¹ Кабр'як Р. Кодификации / Р. Кабр'як ; пер. с фр. Л. В. Головки. – М. : Статут, 2007. – С. 289.

² Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА, 1998. – С. 441.

на те орган державної влади. У Радянському Союзі до цих органів належали відповідні кодифікаційні комісії¹.

Розглядаючи безпосередньо кодифікаційну діяльність у кримінальному праві, В. К. Грищук наводить значно ширше коло суб'єктів. Насамперед пояснюється це тим, що вчений поділяє кодифікацію на офіційну та неофіційну. Тому при неофіційній кодифікації суб'єктом може бути будь-хто, а при офіційній таке коло обмежене. На думку автора, на загальнодержавному рівні кодифікація може бути здійснена спеціально уповноваженим державним органом, науковою установою, групою вчених та практиків, народними депутатами, всім українським народом².

Зазначена позиція автора піддалася гострій критиці з боку О. Я. Рогача та Ю. М. Бисаги, які зазначали, що кодифікація може здійснюватися лише в офіційному порядку. У зв'язку з цим суб'єктами кодифікаційної обробки стають органи законодавчої та виконавчої влади, до яких належать: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства та відомства, місцеві органи державної влади. Наукові установи впливають на розвиток кодифікаційної діяльності, але не можуть виступати суб'єктами кодифікації³.

І. О. Федоров відносить до суб'єктів кодифікації адміністративно-деліктного законодавства законодавчий орган країни, а саме Верховну Раду України, а також учасників кодифікаційного процесу, яких він поділяє на офіційних і неофіційних. Офіційними учасниками, на думку автора, є: суб'єкти права законодавчої ініціативи, комітети (комісії) Верховної Ради України, робочі групи з підготовки проекту відповідного кодифікованого акта, склад та повноваження яких затверджується на офіційному рівні. До неофіційних учасників автор відносить наукові установи, вчених-юристів, практичних діячів у сфері юриспруденції, тобто більшою мірою юридичну громадськість, та неюридичну, але зацікавлену громадськість⁴.

При розгляді суб'єктів кодифікації Р. Кабріяк наголошує на тому, що ними стають органи, до компетенції яких входить прийняття таких

¹ Гусев Ю. И. Об опыте подготовки Свода законов СРСР / Ю. И. Гусев // Сов. государство и право. – 1970. – № 2. – С. 103–107.

² Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії, методології та теорії : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. К. Грищук. – К. : Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1992. – С. 25.

³ Рогач О. Я. Кодифікаційні акти в системі законодавства України : монографія / О. Я. Рогач, Ю. М. Бисага. – Ужгород : Ліра, 2005. – 23.

⁴ Федоров І. О. Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України : монографія / І. О. Федоров. – Запоріжжя : ТОВ ВПО «Запоріжжя», 2006. – С. 73–74.

актів, тобто парламент, а також уряд¹. Разом із тим вчений вказує на те, що зазначені органи у зв'язку з виконанням інших завдань не мають часу для того, щоб займатися кодифікаційними роботами, тому у більшості випадків така діяльність здійснюється іншими органами, а саме Вищою комісією з кодифікації права².

На нашу погляд, в Україні також необхідно створити спеціально уповноважену комісію з питань кодифікації законодавства, тобто орган, що буде спрямовувати свої дії, по-перше, на об'єднання нормативно-правових актів, а також норм, що в них містяться, в єдину систему, і, по-друге — на переробку змісту таких норм, після чого проект кодифікаційного документа буде направлений на затвердження до уповноваженого органу. На доцільність створення в Україні такої комісії наголошував на першій Всеукраїнській конференції з питань кодифікації Ф. Бурчак, який вказував, що така комісія повинна спрямовувати свої дії на опрацювання всіх кодексів³. Зі свого боку С. Головатий наголосив на тому, що кодифікаційна комісія «повинна здійснювати координацію, займатися методологією, загальними підходами, концептуально вирішуватиме, як рухати весь законодавчий процес в Україні»⁴. І, нарешті, як результат у висновках-рекомендаціях даної конференції пропонувався покласти на комісію з питань кодифікації такі функції:

- 1) визначення стратегічного напрямку, конкретних шляхів забезпечення кодифікаційних робіт в Україні;
- 2) здійснення координації при доопрацюванні галузевих і міжгалузевих кодифікаційних актів;
- 3) виконання ролі соціальної ланки між парламентсько-урядовими структурами і науковцями різних наукових і навчальних установ і закладів України;
- 4) проведення експертиз законодавчих актів⁵.

¹ Кабрияк Р. Кодификации / Р. Кабрияк ; пер. с фр. Л. В. Головки. – М. : Статут, 2007. – С. 311–312.

² Там само.

³ Бурчак Ф. Роль і значення кодифікації законодавства в розбудові правової системи України : [виступ на Першій всеукр. конф. з питань кодифікації українського законодавства, 29–30 червня 1993 р.] / Ф. Бурчак // Укр. право. – 1994. – Число 1. – К. : Укр. Правнича Фундація, 1994. – С. 13.

⁴ Головатий С. Доповнення на першій Всеукраїнській конференції з питань кодифікації законодавства, 29–30 червня 1993 р. / С. Головатий // Українське право. – 1994. – Число 1. – К. : Укр. Правнича Фундація, 1994. – С. 21.

⁵ Висновки-рекомендації Другої всеукраїнської конференції з питань кодифікації українського законодавства // Укр. право. – 1994. – Число 1. – К. : Укр. Правнича Фундація, 1994. – С. 44.

Разом з тим така комісія має стати не постійно діючим органом, а тимчасовим, яка буде збиратися тільки за умови проведення кодифікації відповідної галузі, підгалузі або інституту законодавства. Крім того, до її складу бажано включати фахівців з тієї галузі, яка підлягає кодифікації, оскільки саме вони наділені відповідними теоретичними знаннями, практичними навичками застосування відповідних норм у певній сфері суспільних відносин. Саме ця обставина надасть можливість створити найбільш повний, досконалий за своїм змістом і стабільний кодифікаційний акт.

Аналіз зазначених вище положень дозволяє вести мову про те, що суб'єктами кодифікації законодавства стають органи державної влади, уповноважені здійснювати діяльність, пов'язану з нормотворенням. На сьогоднішній день такими органами є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, міністерства, органи місцевого самоврядування, підприємства, організації (статуту підприємств), а також народ України у разі винесення кодифікаційного документа на всеукраїнський референдум.

Гетьман Е. Предмет, объект и субъекты кодификации законодательства Украины

В статье анализируются научные взгляды на предмет, объект и субъектов кодификации законодательства. Определено, что предметом кодификации становятся нормы материального и процессуального права, а также отрасль права, подлежащая кодификации. Объектом кодификации выступает содержание норм права, то есть совокупность словесных символов и форма кодифицированной отрасли права. Также предлагается создать в Украине единый орган по кодификации законодательства.

Ключевые слова: нормотворчество, систематизация, кодификация, субъекты кодификации.

Getman E. Subject, object and subject of the codification of the legislation of Ukraine

The paper analyzes the scientific views on the subject, object and subjects codification of legislation. Specifically, the object of codification stayut the substantive and procedural law, as well as the branch of law which is subject to codification. The object of codification of the law serves the content, that is, the set of verbal symbols and the form of a codified field of law. It is also proposed to create in Ukraine a single body for the codification of the law.

Keywords: rule-making, classification, codification, the codification of the subjects.